

БЕКМУРАТОВ ИСМАТУЛЛА
Сиёсий фанлар номзоди, ТошДШИ

**Хитойнинг ташқи сиёсат фалсафаси: уйғун
 ва барқарор ривожланишнинг янги қирралари**

Аннотация. Мазкур мақолада хитой ташқи сиёсати фалсафаси ва амалиётда дунёни уйғун ва барқарор ривожлантириш учун янги тартиботни шакллантириш борасидаги Хитой раҳбарияти ва олимлари томонидан билдириладиган фикр-мулоҳазалар ҳамда чет эл мутахассисларининг қарашилар таҳлил қилинган.

Таянч сўз ва иборалар: ташқи сиёсат, илмий ёндашув, тинч яшашнинг бешик принциплари, “Хэ” (уйғунлик), фундаментал қадриятлар, цивилизациялар, комил инсон, фаталистик қарашлар, Кун Цзи, реваншизм.

Аннотация. В данной статье анализируются взгляды иностранных экспертов, а также китайских лидеров и ученых о формировании нового порядка для гармоничного и устойчивого развития мира в китайской внешнеполитической философии и практике.

Опорные слова и выражения: внешняя политика, научный подход, пять принципов мирного сосуществования, «Хэ» (гармония), фундаментальные ценности, цивилизации, совершенный человек, фаталистические взгляды, Кун цзи, реваншизм.

Abstract. This article analyzes the views of foreign experts, as well as Chinese leaders and scholars on the formation of a new order for the harmonious and sustainable development of the world in Chinese foreign policy philosophy and practice.

Keywords and expressions: Foreign policy, scientific approach, five principles of peaceful coexistence, "Xe" (harmony), fundamental values, civilizations, perfect man, fatalistic views, Kun zi, revanshism.

Ҳозирги дунёда туб ўзгаришлар юз бериб, жаҳонда кутбланиш ва глобалланиш чуқурлашмоқда, маданиятлар ранг-баранглиги ва жамиятнинг ахборотлашуви давом этмоқда. Инсоният фан-техника соҳасида улкан ютуқларни қўлга киритиб, ақл бовар қилмас янгиликлар яратилмоқда.

Айни вақтда дунёда нотинчлик, беқарорлик ва мавҳумлик кучаймоқда, гегемонизм, зўравонлик яна бош кўтармоқда. Жойларда низолар ва жанжаллар кўпаймоқда. Озиқ-овқат ва энергоресурслар етишмовчилиги юзага келиб, тармоқлар хавфсизлиги кескинлашмоқда.

Тарихдан маълумки, кулол-яроғларини кўз-кўз қилиб, бўйлар қонуни билан яшашлик ҳеч қачон тинчликка олиб бормади. “Хитой тинчлик байроғини баланд кўтариб, дунёда фаровон ҳаёт учун курашади ва барча мамлакатларнинг биргаликдаги тараққиётига кўмаклашади. Тинч яшашнинг бешик принциплари асосида барча мамлакатлар билан дўстлик ва ҳамкорликни кучайтиради. Ўзаро ҳурмат, тенглик ва адолат, ҳамкорлик ва умумий ютуққа асосланган халқаро муносабатларнинг янги тури шаклланишини қўллаб қувватлайди” дейилади Хитой раҳбарининг XIX умумхитой съездида қилган ҳисобот маърузасида¹. Буюк неъмат ва қадриятлар ҳукмрон бўлган тинчлик

¹ Доклад Си Цзиньпина на XIXм Всекитайском съезде КПК. Пояснения к докладу. Контимост, спец-выпуск 2018. – С. 56.

ва фаровонлик, планетар гармонияга эришишнинг турлича йўллари мавжудлиги яқин келажакда дунёнинг ижтимоий қиёфаси яхши томонга ўзгаришига умид ва ишонч уйғотади.

Эскирган ижтимоий тартиблар ҳар қанча қаршилиқ қилмасин, ҳар бир жамият ўз руҳий кучи ҳамда ички имкониятларидан келиб чиқиб, жаҳонда юзага келган вазиятга мослашган ҳолда мамлакат ташқари ва ичкарида соғлом сиёсат юрита олади. Жумладан, Хитой танлаган ривожланиш йўли ва амалиёти тажрибасидан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, ҳозирги дунёда энг йирик сиёсий кучлардан бири бўлган ушбу мамлакат биринчилар қаторида Ер қуррасидаги барча халқларнинг ҳамкорлик ва ривожига асосланган уйғунлашган жамият қуриш йўлидаги ижобий омилларни ва юзага келган мураккабликларни ўз вақтида тўғри баҳолай олди. Бугунги кунда ХХРда ташкил этилган беш юздан ортиқ илмий тадқиқот марказларининг ўрни муҳим ҳисобланиб, улар мамлакат ички ва ташқи сиёсатининг турли соҳаларни ўрганишга қаратилган. Ўзбек хитойшуносларидан Б. Турсуновнинг фикрига кўра, Хитойнинг барча соҳалардаги динамик тараққиётнинг асосий омилларидан бири ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал қилишдаги “илмий ёндашувлар”дир¹.

Ҳукумат ва партия ҳужжатларида, қолаверса, зиёлилар ўртасидаги фикр алмашувларда инсон ҳаётининг маъноси, бурчи ва масъулиятлари, оламнинг бир бутун ягоналиги ва турли қарама-қарши қарашларга бўлинмаслиги зарурлиги каби ғоялар етакчилик қилмоқда.

Бинобарин, авваллари ҳам мутаффакирлар Ер юзи фақат ҳозирги авлодни ки бўлиб қолмай, уни келгуси авлодларга ҳам, гуманистик фалсафа, ҳамкорлик ва тинч-тотувлик асосида яхлитлигича етказиш ҳақида ўйлар эдилар. Шу ўринда қадимги Хитой мутафаккири Ши Бо томонидан сал кам уч минг йил олдин, эр ав. VIII асрда 和 – “Хэ” (уйғунлик) ҳақида гапириб, 夫和實生物 (уйғунлик нарсаларни яратади) деган фикрлари бугунга келиб, янада муҳим аҳамият касб этмоқда.

Фақат шу йўл билан бутун инсоният тақдири турли хил халқларнинг ҳамкорликда, тинч-тотув яшашига боғлиқ эканлигини англаб етиш мумкинлиги шубҳасиз. Хитой раҳбарияти ва халқи барча халқлар билан, ривожланган етакчи давлатлар ва ривожланаётган мамлакатлар билан дўстона алоқаларини мустаҳкамлаш, айрим низоларни оқилона, тинч йўл билан ҳал этиш зарурлигини яхши тушунади. Шу боис, барча расмий ҳужжатларида катта ва кичик қўшни давлатлар билан алоқаларни мустаҳкамлаш Хитойнинг ривожланиши эса тенгҳуқуқли шерикларга ҳам фойдали бўлишига эришиш зарурлиги таъкидланмоқда. Тинчлик, ривожланиш, ҳамкорлик, тенгҳуқуқлилик, ўзаро ишонч, толерантлик, суверенитет, бир-биридан ўрганиш, чуқур ҳам-

¹ Политика реформ и открытости КНР: научное знание как ключевой фактор развития. “Ўзбекистон-Хитой: тарихий-маданий, илмий ва иқтисодий алоқалар ривожини” мазусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. 17 ноябрь 2018 йил, Тошкент. – Б. 458–459.

дардлик, умумий масъулият, мустақиллик, хавфсизлик, барқарорлик каби олий, фундаментал қадриятлар ҳозирги Хитой маданиятининг тамал тошлари сифатида, гегемонизм фалсафаси ва мафкурасини, зўравонлик билан куч ишлатиш сиёсатини, ҳудудий экспансияни, бир-бирига азалий душманликни эслаб, кек саклашни назарий ва амалий жиҳатдан рад этади. Ҳозирги гоҳ тинч гоҳ нотинч даврда Хитой ўз халқи, ўз миллати ва бутун инсоният тақдири учун масъулиятини ҳис этувчи катта мамлакат эканлиги таъкидлаш билан бирга “Хитой иқтисодиётининг тезюлар машинаси”¹дан унумли фойдаланиб қолишга чақирмоқда. 2013 йил 19 март куни БРИКСга аъзо давлатлар саммитидан кейин ОАВ вакилларига берган интервьюсида ХХР раиси Си Цзиньпин шундай деган эди, – “Комил инсон – берган ваъдасини бажарувчидир, у чопқир от устига чиққанда ҳам ўз сўзидан қайтмайди. Биз сўзимизнинг устидан чиқамиз, амалда бу исботланмоқда: хитойнинг тили билан дили бир хил. Ишонамизки, дунёдаги бошқа мамлакатлар ҳам тинч йўл билан ривожланади, дунёда тинчлик ва тараққиёт учун курашади”².

Афсуски, ҳозирги дунёда индивид онги аввалдан илдиз отиб, ўрнашиб қолган геосиёсий стереотиплар, хато тушунчаларига мувофиқ иш кўришга ўрганиб қолган. Кўпроқ Ғарб мамлакатларининг университетларида ишлаб чиқилган, объектив қонуниятлар, тарихий тенденцияларга бўйсунмишга маҳкум бўлиб қолган кучлар, давлатлар ва давлатлар гуруҳи режасига мувофиқ ҳаракат қилмоқдалар. Қачонлардир мустамлакачи давлатлар ўз манфаатларига мослаб денгиз ва қуруқлик “маданиятчилар” ва “варварлар”, метрополия ва периферия, ҳатто Ғарб ва Шарқ, Шимол ва Жануб ўртасидаги можаро, Яхшилик ва Ёмонлик ўртасида курашнинг инъикоси тарзидаги фаталистик қарашлар муқаррар давом этади, деган ғоя ва амалиёт халқлар ва давлатларнинг дўстлашуви ва яқинлашувига тўсқинлик қилмоқда³.

Фалсафа, илм-фан ва маданият, айнан шундай кучларнинг манфаатлари йўлида қурбон қилинмоқда. Улар учун фалсафа шахсни инсон ҳаётининг мангу, идеал қадриятларини ўрганиш, ҳаётнинг маъносини чуқур англаб етиш ва зарур бўлганида ҳаётнинг янги маъноларини очишга имкон берувчи маънавий бойлик бўлмай қолган. Бу кучлар фалсафани инсонпарварлик ва тарихий тараққиётга қарши ҳаракатларини оқлаш қуролига айлантиришга уринмоқдалар. Гегемонликка интилувчи давлатларнинг инсоният шу вақтгача эришган маънавий қадриятларни вайрон қилишга қаратилган, империячилик геосиёсатини фикримиз далили қилиб келтириш мумкин. Аммо, тарихда бу каби “жаҳонгирлик” сиёсати юритилган қудратли давлатларнинг ичидан емирилиб, парчаланиб кетиши кўп марта кузатилган, бу ҳақиқатни улар унутган кўринади.

Ҳозирги Хитойнинг жамиятни тинч юксалтириш стратегиясининг амалиётга айлантириш босқичида ташқи сиёсат фалсафасининг ўзига хос

¹ Ежемесячный журнал «Китай», № 9(155) Сентябрь 2018/ISSN1005-5010. – С. 43.

² 中华民族伟大复兴的中国梦：俄文/习近平著，-北京：外文出版社，2014，第 89 页。

³ <http://www.politstudies.ru/files/File/2011/2/7.pdf>

хусусиятларини ёритишда Буюк Британия бош раввини Джонатан Генри Саксинг куйидаги фикрини келтириш ўринли деб биламиз: “Мен Ричард Нисбетт тадқиқотидан мисоллар келтираман. У, Шарқ одами билан Ғарб одамнинг турлича фикрлашлари ҳақида ёзади. Америкаликлар жуда ҳам “атомлашган”(сочилган), “миянинг чап ярим шарини ишлатувчи”, хитойлар эса кўпроқ релятивистлардир. Мисол учун, Америка дарслиги: “Қара, Дик югурмоқда”. “Қара, Дик ўйнамоқда”. “Қара, Дик югуряпти ва ўйнаяпти” деб уқтирилса, Хитой дарслиги: “Акаси укасига ғамхўрлик қилаяпти”. “Акаси укасини яхши кўради”. “Ука ҳам акасини яхши кўради” деб ўргатилади ва бу ерда доимо инсоний муносабатлар ҳақида сўз боради”¹.

Кўриб турганимиздек, диний арбоб биз учун жуда қийин туюлган муаммони кутилмаганда жуда соддалаштириб ечиб берган. Қолаверса, Ғарб одами билан шарқ одамнинг фикрлаш тарзидаги, дунёни қандай тушунишидаги фарқни, Хитойнинг эса ўзига хослиги сирининг нимада эканлигини очиб беради. Чунки авваллари ҳам таъкидлаганимиздек, ҳар бир халқ ўз тарихида бошидан кечирганлари, маҳаллий табиатга ва жамиятга хос турли ва нодир ҳодисалар таъсирида атрофидаги оламга нисбатан ўз фалсафасини шакллантириб келган². Демакки, бир халқнинг дунё ва борлиқ ҳақида ўз қараши, ўз фалсафаси борлигини барча халқлар эътироф этиб, уларнинг фалсафасини ҳам ҳурмат қилишлари айни муддао бўлар эди.

Хитой ташқи сиёсат фалсафасида тинчликсеварлик ва бунёдкорлик иши, фақат ўз манфаатларини ўйлаш билан чекланмай, бутун дунё халқларининг манфаатларини ҳам ўйлаб, барча катта кичик мамлакатлар билан дўстона алоқаларини ва ҳамкорлигини ривожлантиришни кўзда тутди. Бу масаланинг бир томони бўлса, масаланинг бошқа нозик томони шундаки, у ёки бу давлатнинг ташқи сиёсатини бошқа давлатлар ўзи қандай кўришни истаса, ўшандай деб кўради ва тасаввур қилади. Маълум бир давлат сиёсати ҳақида атрофдагиларнинг тушунчаси ва тасаввурлари ўша давлатнинг реал ташқи сиёсатини акс эттирмаслиги ҳисобга олинмайди.

Тараккий этган Ғарб мамлакатларининг ташқи сиёсатдаги мафкураси айирмачиликка, конфронтацияга хизмат қилувчи, Шарқ ва Ғарб жамиятлари, цивилизациялари, халқларининг бир-бирига азалий душманлиги ҳақидаги тасаввур асосига қурилган. Токио университети профессори Такаси Инагучи айтганидек, АҚШ ташқи сиёсатида “каттикқўл позитивизм” деб аталган академик илмий анъаналар янада очикроқ кўринмоқда³. Чунки уларнинг дунёқарашида бугунги дунёда хаос, турли томонларнинг бир-бирини рад этиши мавжуд деган постпозитивистик қарашлар ҳукм суради.

¹ Дж.Сакс. Границы секуляризма// Вопросы философии, №4, 2013. – С. 23.

² XX асрнинг бош тарихчи ва этношунос олими Л.Н.Гумилёв “Этногенез ва Ер биосфераси” китобида бу ҳақида ажойиб фикрларни айтган. – М., 2010.

³ Такаси Иногучи – Политическая наука в трёх демократиях: “нелояльной” (Япония), демократии “третьей волны” (Южная Корея) и “зарождающейся” (Китай)// Полис, №5, 2004. – С. 131.

Хитой ижтимоий воқеълигида эса, Ер юзидаги истисносиз, барча давлатлар, гоҳо ўзи билмагани ҳолда “ижтимоий замин”даги бутун олам гармониясига интилади, деган фикр доимо устуворлик қилиб келган.

Маълумки, барча халқларнинг ташқи сиёсат фалсафасида баъзи сиёсатчилар истайдими, истамайдими, бундан қатъи назар, халқлар ижтимоий-маданий коди, менталитети ўзини сездириб туради. Аммо, бу ҳолат барчада бир хил даражада бўлмайди, яъни кўп омиллар таъсирида тинчликсеварлик тўғриси баъзи халқларда кучлироқ, баъзи халқларда заифроқ бўлиши ҳам мумкин. Шу боис, Хитой эса ўз тарихининг айрим давларини айтмаганимизда, асосан, минг йил давомида ўз донишмандларининг васиятларига, тинчликсеварлик менталитетига изчил равишда садоқатли бўлиб келди. Ҳозирги вақтда ҳам у яқин атрофидаги мамлакатлар билан дўстона алоқада бўлиш йўлида мавжуд ғоявий-сиёсий фарқлар ва қолаверса ривожланиш стратегиясидаги тафовутларни тўсиқ деб ҳисобламайди. Хитойлик профессор Цянь Сяюнь шу ҳақда фикр юритар экан “Хитойнинг ҳозирги ташқи сиёсати ва тинч йўл билан ривожланиши, атрофдаги минтақаларни ҳам гуллаиб-яшнатишга қаратилган”¹ деб айтиш ҳақиқатни айтган.

Сиёсат-давлат ҳокимиятининг ҳаётий фаолияти бўлиб, у миллий озодлик, давлат мустақиллиги манфаатлари талаб қилган барча иш йўл-йўриқларини, зарур бўлса, ташқи сиёсатда куч ишлатишни ҳам легитимлаштиради, қонуний деб билади. Хитой ҳозирги вақтда дунёга ҳукмронлик қилиш каби беъмани геосиёсий иддаоларга берилмайди, лекин айрим вақтларда, истисно сифатида, ўз ватанини, миллат шаънини ҳимоя қилиш учун қўлига қурол олган пайтлари ҳам бўлган. Хитой учун икки марта (1894 ва 1942 йилларда) япон-хитой урушида енгилгани қайғули сабоқ бўлди. Ўшанда ҳам Хитой, 1918 ва 1945 йилларда икки марта мағлубиятга учраган Германия сингари ва “реваншизм” каби телбаларча иддаолар билан чикмади². Аксинча, бу фожеали сабоқлардан сўнг Хитой миллий инқирозлар, ҳўрланишлардан қутулиб, ўз қадрини, шаънини тиклаш учун қурол ишлатмаслик, мушкул вазиятлардан ақл-заковатли изланишлар йўллари танлади.

Шундай мураккаб ҳолатларни ҳам эътиборга оладиган бўлсак, “ҳозирги Хитойнинг ташқи сиёсат фалсафаси, хитой жамиятининг тинч йўл билан ривожланиши, халқаро муносабатларга “хитойча ёндашув”, ўзини ўраб турган оламни қандай тушуниши каби саволлар бизни қизиқтириши табиийдир.

Хитойликларнинг атроф-оламни қандай тушуниш маданиятига доир тадқиқотларда айтилишича, мамлакатда қадим замонлардан ҳозиргача “олам бир бутун тирик мавжудотдир ва унинг ўз яшаш қонунлари бўлиб, уларни

¹ Цянь Сяюнь-Опасный миф о “китайской военной угрозе”// Азия и Африка сегодня, №3, 2003. – С. 28–35.

² Қаранг: Панченко М. Ю. Реалистическая парадигма международного порядка: прошлое и настоящее // Полис, №5, 2009. – С. 6–16; Б. А. Исаев. Геополитика классическая и геополитика современная // Полис, №2, 2011. – С. 69–85 и др.

ўзгартириш мумкин эмас”, деган фалсафа ҳукм суриб келади. Яъни, оламни хитой фалсафасига ҳамоҳанг “бошланиши бўлмаган ўтмиш ва охири бўлмаган келажак” сифатидаги ўзи-ўзига етарли, ўзини ўзи ташкил этувчи тизим” дейиш мумкин¹. Материалистик фалсафа оламнинг чексизлигини эътироф этади-ю, аммо инсон ақли илм-фан орқали уни кескин ўзгартира олади, дейилади. Хитойча материалистик англашга кўра, аксинча, оламнинг турли қисмлари абадий равишда бир-бирига қарши курашиб келади, деган кенг тарқалган ғоя оламни хато тушунишдир, деб рад этилади.

Қадимги замонлардан ҳозиргача Хитой маданияти кўшни цивилизациялардан фарқли ўлароқ, моддий ноз-неъматларга нисбатан, маънавий қадриятларга устуворлик бериб келади. Бу ҳам рационализм, аммо унга кўра “индивид, шахс ўзини жамиятдан ажратиб, фақат ўзини ўйлаб яшамайди”². XIX–XX асрнинг йирик мутафаккири Кан Ювэй фикрича, “Хитой жамияти ўз мавжудлигининг барча даврларида ижтимоий ва давлат қурилишида бор куч-ғайратини “инсоний муносабатларни тартибга солиш”га қаратиб келди”³ деб бежиз айтмаган. Айнан шу ғоя доимо ва ҳозир ҳам, мамлакат ташқи сиёсат стратегиясида давлат, жамият маънавий ҳаётининг асосий оқими бўлиб келмоқда. Хитой халқи мамлакатнинг ташқи сиёсат соҳасидаги барча муваффақиятларини асосан ўзининг маънавий ресурслари билан боғлиқ деб тушунади.

Шу жиҳатдан, “Ғарбнинг Шарқдан устунлиги” ғояси тарафдорларидан бири, инглиз тарихчиси Ниал Фергюсоннинг “Цивилизация. Ғарб ва бошқалар олами” китобида Хитой Халқ Республикасининг ижтимоий-сиёсий амалиёти ҳақида айтган қуйидаги фикри қизиқарлидир. “Хитой Фанлар академиясида “Нима учун Ғарб Хитойни орқада қолдирди? деган саволга жавоб топиш мақсадида тадқиқотчилар гуруҳи тузилди. Гап шундаки, 1500 йилларгача Ғарб Хитойдан анча орқада эди. Шундан сўнг Ғарб давлатлари Хитойдан ўзиб кетди ва яқин вақтларгача аҳвол шундай бўлиб келди. Хитой олимларига Ғарбнинг ўзиб кетиши сирини билиш вазифаси топширилгандан сўнг улар маълумотларни умумлаштириб, бундай хулосага келишган: “Дастлабки фикримизча, ғарбликларнинг ўзишига биринчи сабаб – қуролланиш деб билдик, улар сизларда кўп ва яхши эди. Ўрганишда давом этиб, устунлигингизга сабаб – демократия ва сиёсий тизим, деб билдик. Аммо сўнгги 20 йил бундан мустаснодир”⁴.

Маълумки, биргина Ғарбий Европада эмас, бошқа жойларда ҳам барча жамият ривожланишини асосан иқтисодий салоҳият ва демократия ютуқлари билан боғлашади. Улар география (иқлим, ландшафт, дарё, денгизлар),

¹ Арин О. А. От Сунь Цзы до Джозефа Ная// Азия и Африка сегодня, №5, 2013. – С. 56–60.

² Федотова В. Г., Колпаков В. А., Федотова Н. Н. Глобальный капитализм: три великие трансформации (опыт социально-философского анализа общества и экономики). – М.: Культурная революция, 2008. – С. 204.

³ Социально-политическая мысль Китая в XIX–XX вв. – М., 1978. – С. 100.

⁴ Қаранг: Джонатан Сакс. Границы секуляризма// Вопросы философии, №4, 2013 – С. 22.

миллий анъаналар, дунёқараш, маданий ўзига хослик, яъни “ижтимоий-маданий замин” деган буюк омилни муҳим эмас, деб ўйлайдилар. Аммо Хитойда сўнгги 20 йил ичида жамият фаолиятининг барча соҳаларида юз берган улкан ўзгаришларнинг гувоҳлик беришича гап мутлақо бошқа жойда, яъни унга ҳарбий қудрат ҳам, либерал демократия ҳам сабаб бўлгани йўқ. Бу воқеъликни тан олмаслик ва инкор этиш мумкин эмас. Хитойдаги улкан ўзгаришларнинг иқтисод ҳам ва қолаверса демократия ҳам хитой халқи авайлаб, асраб келган ўзига хос дунёқараш ва ўзига хос фалсафа асосида юз берди. Партия-давлат ҳужжатлари ҳамда халқаро учрашувлар ва музокара-ларнинг мазмунидан ҳам равшан кўринадики, ҳамкор давлатлар билан тенг-ҳуқуқлилик, ўзаро ҳалоллик, манфаатлар умумийлиги; фақат ўзини эмас, балки Ер юзидаги барча халқларнинг тақдирини ўйлаш; бошқаларнинг социомаданий анъаналарига чуқур ҳурмат-толерантлик; сайёрамиз тақдири-га барча давлатлар масъулиятли бўлиб, бу масалада барчанинг ташвиши бир хил эканлиги; барча халқлар яқин келажакда бутун инсоният манфаатлари йўлида бир битимга келишувига, ёвуз кучлар устидан тараққийпарвар, инсонпарвар кучлар ғолиб чиқишига чуқур ишонч каби олий идеаллар, қадриятларга садоқат Хитой ташқи сиёсатининг мазмун-моҳиятини ташкил этади. Фикримизнинг исботи сифатида ХХР раиси Си Цзиньпиннинг “Давлат бошқаруви тўғрисида” деган китобидаги фикрни келтирамиз: “Жаҳондаги бошқарув тизими ўзгаришларига қарамасдан, биз дунёда янада ҳалол ва адолатли тартиб ўрнатилишида фаол иштирок этишимиз ва бу жараёнда конструктив роль ўйнашимиз, ер юзида тинчлик ва барқарорликни таъминлашнинг қонуний асосларини яратишимиз зарур”¹.

Хитой ташқи сиёсат фалсафаси ва мафкураси барча халқларнинг мустақиллиги ва суверенитетини, ижодий қобилиятлари ва имкониятларини, тенг-ҳуқуқлигини, ўз фикрини эркин ифодалашга, биргаликда, тинч-тотувликда гуллаб-яшнашга ҳақли эканлигини тан олиш ва ҳурматлашга, бир давлат, халқ бошқалар устидан ҳукмронлик қилишини, гегемонизмни, халоскорлик даъволарини, беъмани айирмачиликни рад этишга, миллати, ирқига қарамай, барча инсонларни кадрлашга асосланган.

Хитой халқининг борлиққа доир тасавури “синкретик” рух, диний ақидаларида ташқи самовий, яъни трансцендентал таъсирларга бағрикенглиги, халқ тақдирига нисбатан эмоционал-иррационал тасавурлар устувор эмаслиги боис, давлатнинг ташқи сиёсат фалсафаси ортикча идеологик қатламлардан ҳоли бўлган шароитларда шаклланди. Соғлом прагматизм унинг асосига айланди.

Хитой давлатининг ташқи сиёсат мафкураси оламни тушунишнинг бир қисми сифатида мамлакатнинг сиёсий кучларига, халқ оммасининг хулқи-га, хатти-ҳаракатларига, фаолиятига айнан шу аснода таъсир кўрсатади. Бу, албатта, диний, конфессионал, миллий-этник ортодоксия (ақидалар)дан ҳоли

¹ Си Цзиньпин. Давлат бошқаруви тўғрисида. “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – Б. 648.

бўлмаган баъзи давлатларга ёқмайдики, шу маънода нотинч бўлиб турган халқаро вазиятга салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Хитой ташқи сиёсат фалсафасининг яна бир ўзига хос хусусияти-аҳоли сонидан, жуғрофий ўрнидан, ижтимоий-маданий анъаналаридан, ирқий ва этник тафовутларидан, диний қарашлари ва ҳоказолардан қатъи назар, барча халқларга бир хил ҳурмат, ўзларидай кўришлари улар дунёқарашининг планетар хусусиятга эга эканлигини (экуменизм) билдиради. Хитой дунёдаги барча халқларга “плюрал-муросавий” руҳда қарайди. Хитойшунос олим Олег Арин ёзадики, Хитой лексиконида (тил луғатида) “халқаро” деган сўз йўқ, хитойлар бу сўз ўрнига икки иероглифли “Гоцзи” 国际 сўзини қўллашади. Унда бир иероглиф “катта мамлакат” 国, иккинчиси эса “чегара” “ўрта чизик” 际 маъносини билдиради¹. Унга кўра, Хитой тафаккурида давлатлараро ўртадаги чегаралар, чизиклар ортқича мутлоқлик, устуворлик касб этмаган.

Хитой халқаро сиёсат фалсафаси ва амалиётининг асосини Буюк Олам тартиботи, яъни хаосга нисбатан уйғунлик, индивидуалликка нисбатан жамоавийлик, яхлитлик ташкил этади.

Шунингдек, ҳозирги Хитой ташқи сиёсат фалсафасида соғлом фикрлаш, “принципиаллик туфайли мослашувни ва, аксинча, мослашув деб принципиалликни қўлдан чиқармаслик” формуласи, аниқ кўринмоқда². Шу ҳақда хитойшунос В. В. Малявин бундай дейди: “Хатто глобаллашувга ҳам Хитой ўз тушунчаларини ва ёндашувларини киритиб, ғарб концепциялари билан рақобатга киришмоқда. Тан олиш керакки, жаҳон майдонида Хитой изчил йўл тутиш билан бирга, хусусан, Ғарб кузатувчиси учун одатдан ташқари ва тушунарсиз бўлган ҳатти-ҳаракатлари ҳам мавжуд. Шундай экан, Хитой аждарҳосининг сирини билиш учун ҳаракатланувчи кучлар нималар эканлигини ўрганиш зарур”. Мутахассис фикрини давом эттириб айтиш керакки, хитойча 自认 – “цзы жень” (англамоқ) деган тасаввурига кўра, оламдаги барча ҳодисаларни тушуниш осон эмас, улар ўзгарувчандир. Оламни инсонлар ўз истак, манфаатлари, хоҳишларига қараб ўзгартира олмайдилар (Хитой коммунистлари ҳам қабул қилган бу ғоя коммунизм дохийси К. Маркснинг асосий ғояси – “Асосий масала, оламни ўзгартиришдадир” деган фикрига қарама-қаршилиги билан қизиқарлидир). Ҳозирги Хитой раҳбарияти фикрича, мақсадга эришмоқ учун соғлом изланишларга кенг йўл бериш керак. Хитой фалсафасига мувофиқ азалий ахлоқий покликни мужассам этувчи давлат ҳокимияти олий сиёсий раҳбарият ўз “лойқаланмаган онги”, яъни донишмандлиги билан бундай қийин ва соғлом изланишларни ўз зиммасига олади³. Хитой раҳбариятининг машҳур “очиқ эшиклар” сиёсати, “бир давлат-икки тузум” сиёсати каби “кутилмаган” ҳодисалар анъанавий рақиби

¹ О.А.Арин-От Сунь Цзы до Джозефа Ная// Азия и Африка сегодня, №5, 2013. – С. 56.

² Малявин В. Полет Дракона // Свободная мысль. №6, 2005. – С. 140.

³ Ўша манба. – Б. 38, 140, 142.

АҚШ ва бошқаларни дастлаб гарчи ҳайрат ва кўрқувга солган бўлса-да, аслида муносабатларни яхшилаш учун қўйилган дадил қадамлар эди.

Хитой халқаро сиёсат фалсафасида 格局 “гэцзюй” – “вазиятларнинг турлари” деган тушунчага ҳам катта эътибор берилади. Бу шундай маънони билдирадики, жаҳон сиёсий-иқтисодий ва мафкуравий конъюктураси доимий ўзгаришдаги муайян “вазиятларнинг алмашинуви”дан иборат бўлгани учун ҳар бир сиёсий лаҳза бетакрор, ноёб ва у билан ҳисоблашиб иш тутишга тўғри келади. Бундан 25 аср муқаддам буюк устоз Кун-Цзи (Конфуций) “Теварак атрофингдаги аломатларга қараб иш тут”, деб насиҳат қилган эди. Хитой ташқи сиёсат фалсафаси ва стратегияси халқаро ҳаётнинг бошқа қатнашчилардан фарқланади ва у сийқа доғмалар эмас, аксинча “ҳаётнинг асосий ўзгармас қоидалари”га қараб иш кўришдан иборат. Ташқи сиёсий омилларнинг ноаниқлиги оқибатида жаҳонда вазиятларнинг ўзгариб туриши, тараққиётнинг мураккаблиги ва бир текисда бормаслиги сабабли хитой сиёсатчиларининг қарашларидаги баъзи-бир ўзгаришлар унинг шерикларида шубҳа уйғотмаслиги керак. Бир неча минг йиллик фалсафаси, бу фалсафада бутун инсониятни ажратмай бирдай кўриш, тараққиётга, ҳамкорликка интилиш, аҳиллик, тенглик ва уйғунлик каби фундаментал маънавий идеаллар қадрланиши, Хитой ўз мажбуриятларини тўлиқ бажаришига, қолаверса мамлакат олий сиёсий раҳбарлигининг компетентлиги ва профессионализмига кафолат бўла олади.

Хитой ташқи сиёсат фалсафасининг жаҳон жамоатчилигини қизиқтирган яна бир хусусияти-хитойларнинг қадим замонлардан инсониятга оламда юз бераётган воқеа-ҳодисаларга бепарво қарайдиган жонзотларнинг йиғиндиси деб эмас, балки заррадай микроскопик нарсадан то космик кўламдаги, кoinотдаги барча ҳодисаларга сезгирлик билан қарайдиган, фаол ҳаёт кечирувчи муқаддас зотлар деб қарашидир. Дунё миллионларнинг бунёдкорлик фаолияти билан ободдир. “Инсон-жамият-табиат-фазо” – Ер юзида ҳаёт шуларнинг уйғунлиги билан давом этади.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, юқорида кўрматилган мутлақликларни қадрлаган ҳозирги Хитой ер юзидаги энг катта, етакчи давлатлардан бири бўла туриб, ҳеч қандай геосиёсий, гегемонлик даъвосини қилаётгани йўқ. Хитой раҳбарияти фикрича, ҳозирги кунда “биргаликда ҳаракат қилиш” жаҳондаги барча халқларнинг биргаликда гуллаб-яшнаши, “кўп кутбилилик” ғояларига тескари бўлиши мумкин эмас. Шу маънода хитойшунос файласуф В. Абрамовнинг “Хитой маданиятининг кўп асрлар давомида изоляцияда (ёлғиз) қолганига қарамай, ривожланишда, айниқса ахлоқ, маънавият соҳасида, Ғарбдан ўзиб кетди”¹ деган фикрига қўшилиш ҳамда бугунги кун нуқтаи-назаридан Хитой Халқ Республикаси ташқи сиёсат фалсафасини шу аспектда тадқиқ этиш тўғри ва ягона йўл деб биламиз.

¹ Абрамов В.А. Китай: грани социокультурных измерений. – М., 2010. – С. 58.